

GRANICE VJERE

Dr Rudolf BRAJČIĆ

Pod granicama vjere mislimo na jedan točno određen problem među bogoslovima, koji je danas dosta „umrtvljen”. Ne bismo mu ni htjeli davati poseban „život”. Ipak nam se čini da o njegovu rješenju ovisi pravilno gledanje na homogeni razvoj dogme, na razvoj dogme uopće. U tom se slažem s Marin-Sola, O.P.¹

Radi se o problemu da li je dovoljno da ono što vjerujemo bude samo *virtualno* objavljeno. Radi se, dakle, o tome što konstituira materijalni objekt (predmet) vjere: da li samo ono što je *formalno* objavljeno ili također i ono što je samo *virtualno* sadržano u formalno objavljenom.² Odgovori na to pitanje rasvijetlit će bolje samo pitanje.

1. RAZNI ODGOVORI

Prije nego navedemo razne odgovore, protumačimo dva temeljna pojma u tom problemu. Bez tih pojmova ne da se izreći nijedan odgovor, jer su oni sadržani u samom problemu. To su pojmovi: *formalno* objavljeno i *virtualno* objavljeno.

Što je *formalno* objavljeno?

Objašnjenje ćemo dati prema uvažanim autorima.

Formalno objavljeno je ono što je zbiljski (*actu*), i to izričito (*explicite*) ili prešutno (*implicite*) sadržano u značenju samih riječi kojima nam Bog nešto objavljuje. Kažemo „izričito” ili „prešutno”, jer ono što je zbiljski (*actu*) u riječima sadržano ne mora uvijek onaj koji te riječi sluša bez ikakva tumačenja odmah i razumjeti. Katkada je potrebna analiza riječi (ne dedukcija). Tako je izričitom objavom nekog *pojma* prešutno objavljena njegova *definicija*: s izričitom objavom da je Krist pravi čovjek prešutno je objavljeno da je Krist prava razumna

1 F. MARIN-SOLA, O.P., *L'Evolution homogène du Dogme catholique*, Tome I, Fribourg 1924, str. 7–15

2 Vidi različite skolastičke priručnike, npr. I. A. de ALDAMA, *De virtutibus* u AA. VV., *Sacrae theologiae summa*, III, BAC, Madrid 1961, str. 788–797.

životinja. Izričito objavom *čjeline* prešutno se objavljuju njezini *dijelovi*. Tako je objavom da je Krist pravi čovjek prešutno objavljeno da Krist ima pravo ljudsko tijelo i pravu ljudsku dušu. Izričito objavom *općega* prešutno je objavljeno *pojedinacno*. Tako je objavom da je Krist otkupio sve ljude prešutno objavljeno da da je Krist otkupio npr. Petra. Izričito objavom jednog *korelata* prešutno se objavljuje *drugi korelat*. Izričito objavom *kontradiktornog* prešutno se objavljuje da je *negacija* istinita. Tako je npr. izričito objavom da je Bog jedan prešutno objavljeno da nema više bogova.³

A što je *virtualno* objavljeno?

Virtualno objavljena istina je ona koja je, iako formalno različita od neke formalno objavljene istine, ipak s njom tako povezana da se iz nje može logički izvesti. Izvodi se pravim zaključivanjem ili silogizmom, u kojem je jedna premisa formalno objavljena, a druga je poznata na temelju uvida našega razuma. Virtualno objavljena istina još se zove teološki zaključak (*conclusio theologica*).⁴

Sad možemo prijeći na odgovore na postavljeno pitanje: Što konstituira materijalni objekt vjere, da li samo ono što je *formalno* objavljeno ili također i ono što je samo *virtualno* sadržano u formalno objavljenoj?

Mišljenja o tome su podijeljena.

Suarez i Lugo, a prije njih svi veliki teolozi osim Moline, s nekim novijim Graindmaisonom, Gardeilom, Berazom, Martinezom misle da se i virtualno objavljeno može vjerovati. No, ta se mogućnost nadaje tek nakon što Crkva nešto takvo definira, jer prije definicije Bog za virtualno objavljenim ne stoji kao svjedok (Suarez). Jedino Soto, Vega i Vasquez drže da se virtualno objavljeno može vjerovati i prije definicije, ako čovjek o tome posjeduje dovoljnu jasnoću.

Cano, Molina, a u novije vrijeme Scheeben, Billot, Pesch, Schultes, Lennerz misle da se virtualno objavljeno nikad ne može vjerovati, tj. nikada ne može postati predmetom našega vjerovanja. Školski priručnici slijede to mišljenje.

U biti i jedno i drugo mišljenje zauzima negativan stav u pitanju mogućnosti vjerovanja u ono što je virtualno objavljeno. Razlikuju se samo u tome da li neprevrtljivost Crkve može u toj stvari nadoknaditi ono što virtualno objavljenom nedostaje, a nedostaje mu autoritet, svjedočanstvo Božje. Po jednim to svjedočanstvo nadoknađuje Bog po Crkvi, dok drugi to isključuju. No jedni i drugi slažu se nasuprot Sotu, Vegi i Vásquezu, da za virtualno objavljenim ne stoji Božje svjedočanstvo ili da ono nije objavljeno.

Njihovo je dokazivanje jednostavno: u nešto se može vjerovati ukoliko o tome svjedoči Bog. O virtualno objavljenom ne svjedoči Bog nego ljudski razum, budući da je jedna premisa koja vodi k virtualno objavljenom plod svjetla ljudskog razuma. Ili ovako: dedukcija, kojom se virtualno objavljeno izvodi iz formalno objavljenog, donosi *više* (plus) nego što je u formalno objavljenom sadržano. A to „više“ čovjek nema na temelju Božje objave nego na temelju svoje dedukcije.

3 Usp. I. A. de ALDAMA, nav. dj., str. 788–789. L. LERCHER-F. SCHLAGENHAUFEN, *Institutiones theologiae dogmaticae*, I, Oeniponte 1951, str. 380–81.

4 Usp. I. A. de ALDAMA, nav. dj., str. 789; L. LERCHER-F. SCHLAGENHAUFEN, nav. di., str. 379.

2. NAŠE MIŠLJENJE

Ovdje se kao možda ni u jednom drugom pitanju u pozadini osjeća sva problematika sintetičkih sudova a priori i metodike dokazivanja u vezi s njima.

Navedeni autori, opisujući što je formalno prešutno objavljeno, i nesvjesno su to opisali tako da se sve što kažu u stvari svodi na ovo: formalno prešutno je objavljeno samo ono što je formalno sadržano u objavljenom pojmu. Drugim riječima, formalno prešutno je objavljeno samo ono što s objavljenim može tvoriti analitički sud, u kojem je izričito objavljeno subjekt, a prešutno objavljeno predikat. Na primjer, formalno izričito je objavljeno da je Krist pravi čovjek. Time je na prešutan način objavljeno da je Krist razumna životinja, da ima tijelo i dušu. No, kako se *razumna životinja* ili *imati tijelo i dušu* odnosi prema pojmu *pravi čovjek*, koji je formalno izričito objavljen u vezi s Kristom? Odnosi se točno odnosom koji vlada između subjekta i predikata u analitičkim sudovima: čovjek je razumna životinja ili čovjek ima tijelo i dušu. U tim sudovima predikat se nalazi formalno u pojmu subjekta, što je obilježje analitičkih sudova.

Uzmimo druge nabrojene primjere:

Objavom da je Krist otkupio *sve* ljude prešutno je objavljeno da je otkupio i *Petra*. Objavom da je Krist *Sin Božji* prešutno je objavljeno da je Bog Kristov *otac*. No, kako se odnosi *Petar* prema *svim ljudima* i *Otac* prema *Sinu Božjemu*? Pojam *svi ljudi* obuhvaća i *Petra*. Imati Boga za oca sadržano je u pojmu biti *Sin Božji*. Zato je onaj koji je otkupio sve ljude otkupio i *Petra* i onaj koji je *Sin Božji* ima Boga za Oca. Prešutno objavljenim ne izlazi se, prema autorima, iz formalnog sadržaja objavljenog pojma nego se ostaje unutar njega kao što je to slučaj u analitičkim sudovima prema Kantovu opisu tih sudova.

Sami autori kažu: formalno prešutno je objavljeno ono do čega se iz objavljenog pojma daje doći *analizom* pojma, dedukcijom tautološkom ili eksplikativnom; ono što je s formalno objavljenom istinom formalno isto, a ne drugo. Time jasno pokazuju da je odnos između formalno izričitog i prešutno objavljenog isti, onaj koji vlada između subjekta i predikata u analitičkim sudovima.

Međutim, mi se pitamo: što znači mogućnost vjerovanja zatvoriti u formalni apsolutni sadržaj objavljenog pojma? Što znači ne moći vjerovati nego samo ono što je u jednom pojmu apsolutno formalno objavljeno?

To znači u svojoj se vjeri, ma kako ona bila izanalizirana ili eksplikativno izluštena, vrtjeti u tautološkom krugu kao riba u akvariju. U toj pretpostavci nema razvitka vjere kao što u deduktivnom dijelu filozofije nema proširene metafizike. U toj je pretpostavci dogma dobro konzervirana u pojmovnim škatuljama.

A kad se na tom inzistira, dobiva se ekstremna reakcija isto tako neshvatljiva, tj. modernistički revolt koji zahtijeva nemoguće stvari, koji govori o neprestanom eksplodiranju pojmova ili bolje o njihovu transformiranju pri dodiru s raznim filozofijama i civilizacijama koje se s vremenom izmjenjuju. Kao da se pojmovi mogu pretakati jedan u drugi kao tekućina iz jedne posude u drugu.

Stezanje formalne objave na objavu pojma i na analitičke elemente u tom pojmu danas ipak primorava teologe, koji ne žele zaploviti modernističkim vodama, na neobične izjave i postavke, kako bi osigurali neki veći homogeni razvoj

dogme i tako omogućili da se dogma prilagodi današnjem povijesnom času. Evo nekih takvih izjava:

- Dogma se uvijek pojavljuje u povijesnom liku.
- Za izražaj dogme su odlučni promjenljivi misaoni horizonti i modeli.
- Dogme su relativne što se tiče njihova lica, a s time u vezi i što se tiče njihove shvatljivosti i jezika.
- Dogme često zahtijevaju dopunu i integraciju.
- Dogme se mogu smisleno korigirati.⁵

Kako međutim teolog, vjeran klasičnim postavkama o mogućnosti vjerovanja u samo apsolutni sadržaj formalno objavljenog, „čuje” te izjave? Pogledajmo!

Uzimajući u obzir da se dogme razvijaju jedino od izričito do prešutno objavljenog, tj. unutar odnosa koji vlada u analitičkim sudovima, pokušajmo u gornje tekstove umjesto riječi „dogma” staviti riječ „analitički sud”. Što dobivamo? Dobivamo slijedeće besmislice:

- Analitički sudovi se pojavljuju uvijek u povijesnom obliku.
- Za izražaj analitičkih sudova su odlučni promjenljivi misaoni horizonti i modeli.
- Analitički sudovi su relativni što se tiče njihovih lica.
- Analitički sudovi često zahtijevaju dopunu i integraciju.
- Analitički sudovi se mogu smisleno korigirati.

Tako otprilike teolog, vjeran klasičnim postavkama o razvoju dogme unutar objavljenog pojma, mora „čuti” te formule. Sada možemo shvatiti „bijes” onih koji se suprotstavljaju takvim izjavama. Možemo razumjeti i svu dubinu današnjeg rascjepa među teolozima.

A što je najgore i sami autori tih izjava misle isto o granicama formalno objavljenog, pa takve izjave daju više iz ljubavi prema dogmatskom razvoju i dogmatskoj suvremenosti nego iz njihove teološke opravdanosti. To se vidi iz toga što svoje izjave pravo ne dokazuju nego ih više nabacuju i samo ih potvrđuju kulturnim kritikama ili modernim filozofijama. K tome u svojim istraživanjima idu za nekim jednostavno novim formulacijama dogme ili novim modelima dogme, na što ortodoksija s pravom postavlja razne upitnike na koje oni ne znaju odgovoriti.

Zašto takva situacija i te napetosti u današnjoj teologiji?

Po našem mišljenju sadržaj formalno objavljenog treba proširiti i na sintetičke sudove a priori, a razdiobu objavljenog na formalno i virtualno jednostavno napustiti. Razjasnimo malo to.

Izričitom objavom pojma, npr. Kristova čovještva, prešutno je objavljena definicija toga pojma, tj. da je Krist razumna životinja, a time svi viši rodovi životinje: živo, supstancija i transcendentalni rod biće.

Samo to?

5 B. WELTE, *Die philosophisch-theologische Problematik*, dio članka koji nosi naslov: *Lehramt-Verkündigung-Theologie* i podnaslov: *Eine Dokumentation zum Fall Küng*, u *Herder-Korrespondenz*, 34/1980/2, str. 77–81.

Po definiciji formalno objavljeno trebalo bi biti samo to. Više se ništa ne nalazi u pojmu *čovjek*. Zadnje što se u njemu nalazi jest pojam *bića*,⁶ dalje se analizom ne može ići. Ipak još preostaje sinteza a priori. Ako se naime *biće* stavi u odnos prema broju, razumu i volji, ono je jedno, istinito i dobro. Jedinstvo, istinitost i dobrota ne konstituiraju biće nego ga pretpostavljaju. Ipak, to su odnošaji bića na temelju *biti* bića, na temelju toga što biće jest. Jedinstvo, istinitost i dobrota nisu ništa drugo nego bićevitost (*entitas*) u odnosu na broj, razum i volju. Do njih ne dolazimo doduše analizom apsolutnog sadržaja pojma bića, nego stavljanjem toga pojma u odnos prema terminima izvan njega. Ali jer taj odnos nastaje na temelju toga što biće jest, one su bitno s njime povezane.

Što je s takvim apriornim sintetičkim sudovima? Da li su i oni *formalno* objavljeni? Da li se mogu i moraju vjerovati?

Po našem mišljenju i oni se mogu vjerovati, jer, iako ne izražavaju apsolutni sadržaj biti objavljenog otajstva, ipak ga sadrže kao što relacija sadrži svoj fundament. Tako je npr. objavom da je Krist čovjek formalno ali prešutno objavljeno da postoji ontički *istinito* čovječstvo. Relacija doduše nije formalno temelj, ali ga materijalno sadrži tako da ulazi u njezinu definiciju. *Istinito* je biće ukoliko je u skladu s razumom.

I upravo po takvim sintetičkim sudovima a priori, koji se temelje na biti otajstva kao njegove transcendentalne relacije, a da nisu dio apsolutnog sadržaja otajstva, moguć je homogeni razvoj dogme. Budući se naime bit stvari i otajstva različito odnosi prema različitim povijesnim situacijama kao terminima, stvari i otajstva neprestano mijenjaju svoje povijesno lice, a da se u svojoj biti nimalo ne mijenjaju. Tijekom povijesti, koja je promjenljiva, dolaze do izražaja njihove uvijek nove vlastitosti (transcendentalne relacije), koje su u prethodnim epohama bile skrivene. Vjera se postupno kroz nove vlastitosti na pozornici povijesti uvijek nanovo upoznaje i doživljava, i to u svojim bitnim odnošajima. To je njezin homogeni razvoj ili povijesni cvat.

A sada pristupimo dokazima.

Da vlastitosti otajstva kao transcendentalni odnošaji također ulaze u predmet vjerovanja time što je objavljen apsolutni sadržaj otajstva, slijedi iz toga što bi u protivnom te vlastitosti bile *neobjavljive*. Te su naime vlastitosti kao transcendentalni odnošaji nespoznatljive, ako ne postoje termini na koje se otajstva odnose. Bez termina odnošaj ne postoji niti se može spoznati. Kako se ovdje radi o povijesnim terminima, nemoguće je nekome iz svoje epohe saznati odnošaj otajstva za buduće epohe, za koje ne zna kakve su i kakva nova otkrića u sebi kriju. I govoriti nekome o odnošajima otajstva za njemu nepoznate epohe isto je što i slijepom govoriti o bojama. Ograničiti pak objavu na bit otajstva, a objavu njegovih „povijesnih” vlastitosti proglasiti nemogućom, ne čini se opravdanim. Ne preostaje, dakle, drugo nego reći da su i te vlastitosti prešutno objavljene s objavljenjem biti otajstva.

Razloge, pak, koje autori navode za stezanje prešutno formalno objavljenog na

6 Ovdje ne ulazimo u pitanje kako je Krist u svojoj božansko-ljudskoj sastavljenosti samo jedno biće, a ne dva.

apsolutni sadržaj izričito formalno objavljenog pojma, lako možemo obeskrjepiti.

Prema autorima, vlastitosti su formalno nešto „više” (plus) nego što je formalno sadržano u značenju objavljenog pojma. Do njih se dolazi pravim silogizmom iz biti stvari. Stoga nemaju Božji autoritet. Na to možemo odgovoriti da su formaliter zbilja nešto „više”, jer se ne nalaze na formalan način u pojmu. Ali to „više” nije nadodavanje apsolutnog sadržaja jednom apsolutnom sadržaju, nego je to nadodavanje formalnog *relativnog* sadržaja (vlastitosti su uvijek odnošaji) jednom apsolutnom formalnom sadržaju, i to na temelju tog istog apsolutnog sadržaja. Autori kažu da se do vlastitosti dolazi silogizmom u strogom smislu, pravom dedukcijom. Međutim, do transcendentálnih odnošaja — a takve su vlastitosti — ne dolazi se dedukcijom nego metafizičkom kontemplacijom, uspoređujući bit stvari s terminom izvan nje. Pri tome imamo istu evidenciju kao i kod analize pojmova.

Autori naglašavaju da je za prešutno objavljeno karakteristično da bude ista *istina* a ne samo ista *stvar* s onim što je formalno izričito objavljeno. Na to odgovaramo da vlastitosti nisu nova *apsolutna* gledišta na jednu stvar nego da su ista *istina* s apsolutnom istinom, ukoliko se ta apsolutna istina snagom same sebe odnosi prema nekom terminu izvan sebe.

Naposlijetku nam se autori čine nedosljednima ako ih promatramo u odnosu na problem granica vjere i probleme transcendentálnih odnošaja ili analitičkih apriornih sintetičkih sudova. Suarez se npr. zalaže za to da transcendentální odnošaji sastavljaju bit stvari.⁷ Zašto se ovdje ne smiruje nego za vjerovanje takvih transcendentálnih odnošaja, prešutno objavljenih izričito objavom biti, zahtijeva definiciju Crkve, koja bi nadomjestila nedostatak Božjeg svjedočanstva za njihov slučaj. Gotovo svi skolastici Kantove sintetičke sudove a priori svode na analitičke. Zašto to ne čine i ovdje, nego vlastitosti otajstva nazivaju novim vidovima, koji *nisu* sadržani u u biti otajstva? Služeći se jednim Kantovim primjerom sintetičkog suda a priori, slikovito ćemo se izraziti ovako: Kant misli da je slijedeći sud sintetički a priori: ravna linija je *najkraća* crta između dvije točke. Skolastici taj sud drže analitičkim. Dosljedno bi trebalo priznati, da bismo u slučaju kad bi Bog objavio da postoji ravna linija, mogli i morali vjerovati da je ravna linija *najkraća* crta između dvije točke. Predikat „najkraća” po njima se nalazi u biti ravne crte. No oni proglašuju: *najkraća crta* između dvije točke izrazuje doduše istu *stvar* koju izrazuje pojam ravne linije, ali ne izrazuje istu *istinu*. Pojam ravne linije formalno je drugo nego što je pojam najkraćega, do kojeg čovjek dolazi striktnim silogizmom iz pojma ravne linije. Ne možemo dakle vjerovati da je ravna linija najkraća crta time što je objavljeno da ravna linija postoji. Tu se ponašaju točno kao Kant koji kaže: najveća kratkoća nije sadržana u pojmu ravne linije. Zašto mu onda ne priznaju sintetičke sudove a priori?

Stoga treba svakako proširiti polje prešutno formalno objavljenog i ne stezati ga isključivo na definiciju i fizičke bitne sastavke izričito objavljenog nego ga proširiti i na vlastitosti izričito objavljenog. Čini se da danas mnogi teolozi i žele to reći, iako toga nisu toliko svjesni. Kada npr. kažu da se dogma pojavljuje uvijek u

7 SUAREZ, *Disp. met.*, 3,12,47.

povijesnom obliku, tada se to može dobro shvatiti ovako: dogma u odnosu na povijesne epohe uvijek pokazuje drukčije lice na temelju svoje nepromjenljive biti. Kada kažu da su za izražaj dogme odlučni promjenljivi misaoni horizonti i misaoni modeli, tada se može to ovako razumjeti: treba odlučno voditi računa o misaonim horizontima i modelima pojedinih epoha pri iskazivanju lica dogme u odnosu na stanovitu epohu, jer se ista nepromjenljiva bit otajstva u odnosu na pojedine povijesne epohe pokazuje (se manifestat) upravo na način koji se poklapa s misaonim horizontima i modelima te epohe. Kada kažu da dogme često zahtijevaju dopunu i integraciju, tada to ne moramo shvatiti pod apsolutnim nepromjenljivim vidom nego pod relativnim. Dogma se ne može nikada dopuniti i integrirati u svom apsolutnom sadržaju, ali apsolutni sadržaj dogme valja popuniti i integrirati njezinim bitnim odnosima prema povijesnoj situaciji u kojoj žive kršćani. Stari su govorili o adaptaciji dogme za konkretne ljude. Mi, eto, govorimo o dopuni i integraciji dogme za konkretne epohe, a jedno se i drugo vrši istom zakonitošću. Samo bismo ovdje htjeli nadopuniti stare: budući da novi vidovi dogme izrastaju iz biti dogme kao transcendentalni odnosi, mi mislimo da i njih možemo vjerovati. Ako je to istina, možemo shvatiti kolika je na nama obveza da otajstva stavljamo u odnos s našim vremenom. Ukoliko to ne činimo, ne vjerujemo vjeru koju treba vjerovati u naše vrijeme, jer za nju jednostavno ne znamo.

ZAKLJUČAK

Na početku smo postavili pitanje što konstituira materijalni predmet vjere, da li samo ono što je formalno objavljeno ili također ono što je samo virtualno sadržano u formalnom?

Vidjeli smo razne odgovore na to pitanje. Jedni misle (Suarez, Lugo, Graind-maison, Gardeil, Beraza, Martínez) da se poslije definicije Crkve i virtualno objavljeno može vjerovati, drugi (Cano, Molina, Scheeben, Billot, Pesch, Schultes, Lennerz) misle da se virtualno objavljeno nikad ne može vjerovati. U biti i jedno i drugo mišljenje zauzima negativan stav u pitanju mogućnosti vjerovanja u ono što je virtualno objavljeno. Razlikuju se samo u tome da li neprevrtljivost Crkve može u toj stvari nadoknaditi ono što virtualno objavljenom nedostaje, a nedostaje mu autoritet Božjeg svjedočenja.

Mi se slažemo da se samo ono što je formalno objavljeno može vjerovati, ali prešutno formalno objavljeno proširujemo i na vlastitosti formalno objavljenog otajstva ili na sintetičke sudove a priori, koje tvorimo na temelju apsolutnog sadržaja objavljenog otajstva, a ne stežemo predmet vjerovanja samo na apsolutni sadržaj formalno objavljenog. Na taj način tumačimo povijesno lice dogme i rješavamo napetosti u modernoj teologiji s obzirom na razvoj dogme i njezinu suvremenost, odričući se distingviranja objavljenog na formalno i virtualno objavljeno.⁸

8 Često se čita da je otajstvo tako bogata stvarnost da mu bit ne možemo iscrpsti jednom definicijom. Kad bi to i bila istina, mi znamo o otajstvu samo ono što nam je o njemu riječima ili pojmovima objavljeno i ništa više. Stoga ne možemo otajstvo bolje i više upoznati nego samo kroz te objavljene pojmove, jer drugog uvida nemamo. Toga smo se u ovoj radnji držali.

SUMMARIUM

In hoc articulo proponitur quaestio, quid obiectum materiale fidei constituat, utrum tantum id quod formaliter revelatum est, an etiam id quod in formaliter revelato virtualiter continetur.

Ad quaestionem solvendam primo diversa responsa ad propositum problema adduximus. Omnia responsa plus minusque coincidunt in affirmatione de impossibilitate credibilitatis virtualiter revelati.

Nos concedimus id tantum credi posse, quod formaliter revelatum est. At formaliter revelatum extendimus non tantum ad id quod syllogismo explicativo ex formaliter revelato patet, sed etiam ad id, quod contemplatione metaphysica ex eo quod continetur in absoluto formaliter revelato posito in respectu ad diversos terminos, maxime historicas situationes, reperitur. Hoc in modo explicamus historicam mutationem dogmatis salva semper eius immutabili substantia. Distinctio inter formaliter revelatum et virtualiter revelatum inepta apparet.